

Jaan Puhvel – Paul Ariste medali omanik

Paul Ariste medali on Eesti Teaduste Akadeemia varasemal aastail annetanud neljale väljapaistvale humanitaarteadlasele. Esimene sai selle 2005. aastal keeleteadlane **Tiit-Rein Viitso**, seejärel 2010. aastal samuti keeleteadlane, täna juba 97-aastane akadeemik **Huno Rätsep**, 2014. aastal rahvaluuleteadlane **Arvo Krikmann** ning 2020. aastal kunstiteadlane **Jaak Kangilaski**.

Meie tänase viienda laureaadi ehk ladina keeli „loorberitega pärjatu“ tegevusala üheainsa sõnaga määratleda ei saa. Akadeemia andis Los Angeleses asuva Kalifornia ülikooli emeriitprofessorile **Jaan Puhvelile** (sünd. 1932) Ariste medali saavutuste eest „indoeuroopa võrdlevas keeleteaduses ja mütoloogias“, mis on igati täpne. Sest Puhvel on nii keeleteadlane kui ka mütoloog.

Ent lisaks paljudele rahvusvahelistele teatmeteostele leiame tema kohta artikli ka „Eesti kirjanike leksikonist“ (2000). Järelikult peab Puhvelil mingi väga ihulähedane suhe olema veel kirjandusega. Ja tõepoolest, eeskätt algul Rootsi ja Ameerika mandri eesti ajakirjades Tulimuld, Mana ja Aja Kiri, hiljem Loomingus, Keeles ja Kirjanduses, Vikerkaares ning Akadeemias, samuti Ivar Ivaski toimetatud ingliskeelses Books Abroad’is (hilisema nimega World Literature Today) oli Puhvel kirjanduse mõtestajana aastaid mees omal kohal. Ülevaate tema sellesuunalisest toodangust annavad kirjastuses Ilmamaa avaldatud autorikogumikud „Ulgvel ja umbes“ (2001) ning „Võõraile võõrsil“ (2007). Soovitan neid lugeda. Sest just neis raamatuis tõuseb esile Puhvel kui sõnameister, kui haruldaselt nõtkes eesti keele kasutaja. Ta on olnud parimaid stiliste eesti teadlaste seas mitte ainult poliitilises paguluses, ning rakendanud oma võrratult rikka eesti keele – kodumaalt kaugel olles – kontakti pidamisse Eesti kultuuri ajaloolise mäluga. Puhveli sõna võib voogata väga lopsakalt ja homeeriliselt, ent ta võib olla ka valusalt sisselõikav, kui kõne all on näiteks nõukogude kultuuri nii-öelda kitsaskohad.

Kuid mingem selle juurde, mis on elus kõige rohkem aega võtnud, ilmselt muidugi õppetöö kõrval. Maailma teadusluku jääb Puhvel eeskätt hetitoloogina, see tähendab, praeguse Türgi alal II aastatuhandel enne Kristust impeeriumi rajanud rahva keele etümoloogilise sõnaraamatu koostajana. Hetiidi keel oli indoeuroopa keel, see tähendab, kuulus ühte keelkonda lõviosaga tänapäeva Euroopa rahvaste keeltest (kui välja arvata mõned meie oma soomeugri rahvad ja suured üksiklased baskid) ning hetiidi keele mälestusmärgid on üleüldse vanimad indoeuroopa keeltes. Ja selle keele etümoloogiale, niisiis tema sõnade päritolule ongi Jaan Puhvel pühendanud suure osa oma elust. Hetiidi sõnaraamatu esimesed köited ilmusid aastal 1984, kui Puhvel oli viiekümnekahene. Puhvel pole mitte ainult suurt kasvu, vaid ka hea huumorimeelega mees, seetõttu sõندان ma meenutada, kuidas tema tööst hetiidi sõnaraamatu koostamisel levis omal ajal sõbralikke anekdoote: kuidas ta oma kirjutuslaua taga täidab üha uusi ja uusi sedeleid mõne sõnatüve või sufiksi esinemuse kohta; sedelid täidavad omakorda karpe, karbid kasvavad üle pea ja töö otsa pole paista. Aga siis aastal 2021, nelja aasta eest, kui Puhvel hakkas saama juba üheksakümneseks, ilmus selle sõnaraamatu viimane, üheteistkümnes köide – nuta või naera. Ja see on ühe mehe töö (*Hittite etymological dictionary* (I–XI, 1984–2021)). Müts maha sellise pühendumuse ees!

Puhveli kolm kopsakat, valdavalt ingliskeelset artiklikogu on ilmunud Austrias, Innsbrucki ülikooli akadeemilises sarjas Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft (1981, 2002, ja 2012). Neil on ladinakeelsed pealkirjad (*Analecta Indoeuropaea*, *Epilecta Indoeuropaea* ja *Ultima Indoeuropaea*), mis paistavad justkui hoiatavat, et kui sa klassikalisest filoloogiast midagi ei taipa, siis ära parem lugema kipu. Tõepoolest ongi suur osa neist artikleist sündinud hetiidi sõnaraamatu koostamise käigus tekkinud keeleliste ja kultuuriliste küsimuste lahendamiseks, kuid hoolimata sellest on nende seas üldhuvitavaid probleemipüstitusi, nagu näiteks „Humaansed arusaamad hetiidi kultuuris“ või „Hetidi atleetika kui kreeka olümpiamängude eeskuju“.

Usutavasti on Puhveli kõige loetavam teos Los Angeleses aastakümneid peetud loengute põhjal sündinud *Comparative mythology* (1987), mille Puhvel kirjutas kümme aastat hiljem läbi ka eesti keeles ja mis ilmus akadeemik Hando Runneli ohjatava suursarja „Eesti mõttelugu“ 12. köitena „Võrdlev mütoloogia“ aastal 1997 (parandatud trükk 2021). See mitmesse idaeuroopa keelde tõlgitud raamat on igaühele jõukohane ja tegelikult ka parim sissejuhatus mütoloogiasse, mis eesti keeles võtta.

„Eesti kirjanike leksikonis“ on neli Puhvelit ja kõik nad on omavahel sugulased. „Eesti teadlaste biograafilises leksikonis“ on viis Puhvelit ja nemadki on omavahel sugulased. Jaan Puhveli isa **Karl Puhvel** (1894–1966) oli tuntud metsateadlane. Jaan Puhveli noorem vend **Martin Puhvel** (1933–2016) oli McGilli ülikooli kirjandusprofessor Montrealis, kelle uurijahuvi keskendus vanainglise eeposele „Beowulf“. Jaan Puhveli abikaasa **Madli Puhvel** (sünd. 1939) on mikrobioloog, kes on kirjutanud omanäolise vaatenurgaga biograafia Lydia Koidulast, *Symbol of Dawn* (1995), eesti keeles „Lydia Koidula. Elu ja aeg“ (2016). **Heino Puhvel** (1926–2001) oli Jaan Puhveli lellepoeg, minu õpingute aegu üks hinnatumaid kirjandusteadlasi Tartus, minu diplomitöö oponent, A. H. Tammsaare „Kogutud teoste“ peatoimetaja.

Niisiis on see üks väga väärikas humanitaarne pesa- ja perekond, keda me täna Jaan Puhveli kui selle käilakuju isikus austame.

Jaan Undusk